ASUPRA DISTINCȚIEI LIMBAJ-OBIECT — METALIMBAJ ÎN LUCRĂRILE LUI AUGUSTIN *«DE DIALECTICA»* ȘI *«DE MAGISTRO»*

DE

EUGEN MUNTEANU

Disciplină considerată de obicei o „cucerire" a ultimei sute de ani, semiotica, înțeleasă ca teorie generală a semnelor, are în realitate o istorie îndelungată, începuturile ei plasîndu-se în filozofia greacă pre-aristotelică. În evoluția antică a doctrinei semnelor, un moment semnificativ îl reprezintă concepția lui Aurelius Augustinus, una din autoritățile teologiei creștine și, în același timp, autorul ultimei mari sinteze filozofice a antichității; episcopul de Hippona absoarbe, în cadrul unei gîndiri originale, de esență creștină, elemente ale învățăturilor lui Platon și Aristotel, ale stoicilor și neoplatonicilor. Poate mai importantă decît oricare dintre contribuțiile sale la edificarea gîndirii europene este concepția despre limbaj ca sistem semiotic, cea mai complexă articulare a acestei discipline în antichitate[1].

Valoarea concepției augustiniene este recunoscută și de Ch. Morris[2], care însă îl înseriază pe Augustin alături de Boetius, între transmițătorii învățăturii aristotelice către evul mediu. Cît privește constituirea teoriei semiotice saussuriene, și aici a fost recunoscută însemnătatea aportului gîndirii augustiniene (în corelație cu cea a stoicilor)[3]. Saussure nu a făcut altceva decît să reformuleze, potrivit exigențelor conceptuale moderne, o teorie străveche în Europa[4].

---

[1] Eugenio Coseriu, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart*, Teil I, Tübingen, 1975, p. 23, observă cu surprindere că nici Steinthal, nici Lersch sau Bocheński nu-l iau în considerare în sintezele lor, „deși Augustin poate fi denumit cel mai mare semiotician al antichității și, deopotrivă, trebuie considerat adevăratul întemeitor al acestei direcții de cercetare".

[2] Cf. Charles Morris, *Signs, Language and Behaviour*, în vol. *Writings on the General Theory of Signs*, Mouton, Haga/Paris, 1971, p. 336 : „Through such figures as Augustine and Boetius, the Aristotelian and Hellenistic theories (including the works of the classical linguists) passed over into medieval Europe".

[3] Cf. Tullio de Mauro, *Note și comentarii* la vol. Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris, 1972, p. 381.

[4] Pentru rolul lui Augustin în formarea concepției lui Peirce și Saussure, vezi și Bertil Malmberg, *Signes et symboles. Les bases du langage humain*, Paris, 1977, p. 98 și 154.

BDD-A1369 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:10 UTC)

Între meritele lui Augustin, alături de definirea și clasificarea clară a semnelor, descrierea diferitelor clase de semne și definirea semiotică a procesului de semnificare lingvistică, contribuția sa cea mai originală în acest domeniu o constituie, fără îndoială, sesizarea și explicarea amplă a ceea ce numim astăzi *limbă-obiect* și *metalimbaj*, distincție care, cum vom vedea, ocupă chiar un loc central în concepția sa semiotică și lingvistică.

Urmărită cu consecvență în lucrări cu cel mai divers conținut (filozofic, teologic, didactic, biblico-exegetic etc.), diferențierea celor două niveluri ale limbajului uman este utilizată de filozof în scopuri variate. Ne-am propus să prezentăm aici definirea, implicațiile și corelațiile sale doar în două dintre lucrările lui Augustin, *De Dialectica* și *De Magistro*[5]; ambele fac parte din ciclul operelor dedicate de autor celor șapte *artes liberales*, despre care Augustin intenționa să scrie cîte un tratat, în scopul instruirii fiului său Adeodat (care, de altfel, este și preopinentul său în *De Magistro*, lucrare concepută în formă dialogată).

De Dialectica sau *Principia Dialecticae* este o lucrare de tinerețe[6], care nu s-a transmis (sau nu a fost redactată de autor) integral și pe care benedictinii, primii ei editori, au considerat-o neautentică, dar de a cărei autenticitate nu se mai îndoiește astăzi nimeni[7], cel puțin cît privește conformitatea cu ideile enunțate de Augustin în lucrări care îi aparțin cu certitudine.

Aici se pun practic, în termeni foarte tehnici și exacți, aproape toate problemele gîndirii semiotico-lingvistice augustiniene, care vor fi reluate ulterior și în alte lucrări, dar în contexte în care accentul va cădea pe alte aspecte teoretice, pentru care doctrina semnelor este numai un instrument. În *De Dialectica* și aportul semanticii stoice este mai evident[8].

Conceput inițial, ca și alte lucrări din această perioadă, ca un dialog, dar păstrat sub forma unui text compact, opusculul are ca temă definirea obiectului și a limitelor domeniului dialecticii ca *scientia disputandi* sau *disciplina (ars) disputationis*. Definiția nu este nouă, fiind preluată de Augustin de la stoici, ca și o mare parte din conceptele pe care le utilizează în descrierea sa. După observația preliminară că orice dispută se efectuează prin limbaj și că dialectica este, deci, și o știință a limbajului, dialecticianul face o clasificare a cuvintelor, enunțurilor, judecăților și raționamentelor, după criterii preluate din logica lui Aristotel și a stoicilor.

Capitolul V conține prima și cea mai concentrată expunere a doctrinei augustiniene a semnelor. Apar aici, definite limpede și cu mare exactitate terminologică, elemente ale situației semantice cunoscute și de stoici, elemente denumite de Augustin *verbum*, *res*, *dicibile* și *dictio*.

---

[5] Textul celor două lucrări a fost consultat de noi în ediția *Oeuvres completes de Saint Augustin*, renfermant le text latin et les notes de l'édition des bénédictins, vol. III—IV, Paris, 1973 (trimiterile se fac după această ediție).

[6] Cf. Pierre de Labriolle, *Histoire de la littérature latine chrétienne*, Les belles lettres, Paris, 1920, p. 715, unde se indică anii 387—391 drept perioadă probabilă de redactare a opusculului.

[7] Cf. mai ales Jan Pinborg, *Das Sprachdenken der Stoa und Augustins Dialektik*, în „Classica et mediaevalia", vol. XXIII, 1962, fasc. 1—2, p. 148—177, care a dovedit fără echivoc autenticitatea lucrării, utilizînd, între alte argumente, și identitatea de concepție asupra unor aspecte ale doctrinei semnelor între *De Dialectica* și *De Magistro* (de autenticitate certă).

[8] În *Contra Crescentium grammaticum*, I, 19, 24, Augustin mărturisește că a învățat „ars disputationis" din scrierile stoicilor.

BDD-A1369 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:10 UTC)

Procesul de semnificare lingvistică a realității constă din emiterea de semne *(signa dare, signa promere)*, căci „a vorbi înseamnă a emite un semn prin intermediul unui sunet articulat" (*Loqui est articulata voce signum dare*, De Dial. V)[9]. Semnul, în general, este definit ca un element material care substituie un alt element din domeniul realului. Între diferitele tipuri de semne, cel lingvistic, *verbum*, ca semn instituit, apare ca o caracteristică a umanului: „Între oameni, cuvintele au dobîndit întru totul locul principal în faptul de a semnifica" (*Verba enim prorsus inter homines obtinuerunt principatum significandi*, De Doctrina christiana, II, iii, 4). Ca semn, cuvîntul este emis de un vorbitor (*a loqente prolatum*) și înțeles de un auditor. Elementul căruia cuvîntul îi corespunde în planul realității este *res*, un lucru, definit în mod diferențiat ca „tot ceea ce este înțeles cu mintea, perceput cu simțurile sau ascuns amîndurora" (*Res est quidquid intelligitur, vel sentitur, vel latet*, De Dial. V). Cu alte cuvinte, referința semnului poate fi de natură spirituală (*intelligibile*), în care caz este vorba de o „concepere în minte", sau de natură materială (*corporale*), putînd fi percepută cu simțurile. Ca exemple de *res* care „se ascund", Augustin citează ideea de Dumnezeu și pe cea de *materia informis*.

Între *verbum* ca materie sonoră (*vox, sonum*) și *res*, obiectul desemnat, se interpune *dicibile*, conceput definit ca „ceea ce percepe din cuvînt spiritul și nu urechea și este păstrat totodată în interiorul spiritului" (*Quidquid autem ex verbo non auris sed animus sentit, et ipso animo tenetur inclusum, dicibile vocatur*, De dial. V.).

Pînă aici, cu un plus de precizie și de claritate, este reprezentată cunoscuta doctrină stoică, expusă de Diogenes Laertios, în *Viețile și doctrinele filosofilor*, VII, 44—45; o relativă echivalență se poate stabili între conceptele

[9] În definirea semnului, Augustin a păstrat, în întreaga sa operă, o remarcabilă consecvență. Dintre numeroasele definiții existente, citățm cîteva: „Un semn este ceea ce și pe sine însuși se arată simțurilor și, în afară de sine, mai indică spiritului și altceva" *(Signum est et quod seipsum sensui, et praeter se aliquid animo ostendit*, De Dial. V). „Cel care vorbește emite un semn exterior al voinței sale prin intermediul unui sunet articulat" (*Qui enim loquitur suae voluntatis signum foras dat per articulatum sonum*, De Mag. I, 2). „Semnul este un lucru în afara speciei sale, care se impune simțurilor, făcînd ca prin sine să apară în fața noastră un alt lucru" (*Signum est enim res praeter speciem, quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire*, De Doctrina Christiana, II, II, 1). Cea mai amplă discuție asupra semnelor ca atare o găsim în *De Doctrina christiana*, II, II, 3, unde se face deosebirea între *semnele naturale* (fumul, urmele animalelor) și *semnele instituite* care sînt cele verbale: „Instituite sînt acele semne pe care și le dau în mod reciproc ființele vii spre a indica — atît cît este posibil — mișcările lor sufletești, percepțiile sau gîndurile lor. Nu avem nici un alt temei de a semnifica, adică de a emite semne, în afară de necesitatea de a exterioriza și de a transmite către spiritul altcuiva ceea ce se petrece în spiritul celui care emite semnul" (*Data vero signa sunt, quae sibi quaeque viventia invicem dant ad demonstrandos, quantum possunt, motus animi sui, vel sensa, aut intellecta quaelibet. Nec ulla caussa est nobis significandi, id est signi dandi, nisi ad depromendum et trajiciendum in alterius animum id quod animo gerrit is qui signum dat*). Pentru locul central ocupat de conceptul de semn în gîndirea augustiniană, vezi K. Kuypers, *Der Zeichen- und Wortbegriff im Denken Augustins*, Amsterdam, 1934; R.A. Markus, *St. Augustine on Signs*, în „Phronesis", 1957, nr. 2, p. 60—83; B. Darrel Jackson, *The Theory of Signs in St. Augustine's* De Doctrina christiana, în „Revue des études augustiniennes", XV, 1969, nr. 1—2, p. 9—49; Raffaele Simone, *Sémiologie augustinienne*, în „Semiotica", VI, 1972, p. 1—31; Lucia Wald, *Raportul între „signum" și „designatum" la Augustin*, în vol. litografiat *Antichitatea și moștenirea ei spirituală*, Iași, 1980, p. 57—72.

BDD-A1369 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:10 UTC)

augustiniene de *verbum*, *dicibile* și *res*, pe de o parte, și, respectiv, φωνή λεκτόν și τυγχάνον ale stoicilor, pe de altă parte[10].

Ce se întîmplă însă cînd disputa dialectică se orientează asupra propriului său vehicol, limbajul ? Pentru a da un răspuns la această întrebare, Augustin dezvoltă o adevărată teorie a metalimbajului, care deschide gîndirii sale căi nemaicercetate pînă atunci. Ideea, cu totul originală și nouă, rezultă din însăși definiția semnului : fiind un element material, semnul însuși poate deveni obiect, *res*, desemnabil de către alt semn :

> „De vreme ce nu putem vorbi decît folosind cuvinte și de vreme ce nu putem vorbi decît vorbind despre anumite lucruri, se prezintă spiritului ideea că cuvintele sînt semne ale lucrurilor, după cum nu încetează să fie ele însele lucruri" (*Nam cum de verbis loqui nisi verbis, nequeamur, et cum loquimur non nisi de aliquis rebus loquamur, occurit animo ita esse verba signa rerum, ut res esse non desinant*, De Dial. V)[11].

Așadar, observă Augustin, fiindcă nu ne putem referi la limbaj decît prin intermediul limbajului, se impune să considerăm că în acest proces limbajul devine el însuși *res*, obiect de referință pentru alte semne, fără ca prin aceasta să înceteze a mai fi semn. În consecință, apare necesitatea de a deosebi un al doilea nivel al limbajului uman, plecînd de la ceea ce lingvistica modernă denumește funcția sa metalingvistică. Această distincție este fundamentată de Augustin și teoretic, prin introducerea unui nou concept, cel de *dictio*, pe care îl definește ca „ceea ce se petrece în spirit prin intermediul cuvîntului" (*quod fit in animo per verbum*). Dacă, echivalînd în termeni moderni relațiile, prin *verbum* înțelegem forma sau semnificantul iar prin *dicibile* conținutul sau semnificatul[12], atunci prin *dictio* se impune să înțelegem semnul verbal în ansamblul său, ca unitate a celor două componente[13].

---

[10] O reconstituire minuțioasă a gîndirii stoice, pe baza fragmentelor adunate de Arnim, *Stoicorum veterum fragmenta*, face Johnny Christiansen, *An Essay on the Unity of Stoic Philosophy*, Copenhaga, 1960. Pentru aspecte de teorie a limbajului, semiotică și gramatică la stoici, vezi Felicia Vanț, *Probleme de limbă și gîndire la filosofii stoici*, în „Limbă și literatură", II, 1956, p. 319—332 ; Karl Barwik, *Probleme der stoischen Sprachlehre und Rhetorik*, Berlin, 1957 ; A.A. Long, *Language and Thougt in Stoicism*, în vol. A.A. Long (ed.), *Problems in Stoicism*, The Athlone Press, Londra, 1971, p. 75—113.

[11] Comentînd acest pasaj, Hans Ruef, *Augustin über Semiotik und Sprache. Sprachtheoretische Analysen zu Augustins «De Dialectica»*, Berna, 1981, p. 104, remarcă originalitatea lui Augustin în raport cu scrierile stoicilor în termenii următori : „Aus der Tatsache, dass für Augustin Zeichen zugleich bezeichnete Gegenstände sein können, lässt sich schliessen, dass seine Zeichentheorie mit der stoischen Theorie des σημεῖον nichts zu tun hat".

[12] De altfel, acești termeni sînt utilizați în altă parte chiar de Augustin, atunci cînd definește cuvîntul ca *articulata vox cum significatu* (*De Mag.* IV, 9) sau cînd, în *De Dial.* VII, vorbește de *vox significans*.

[13] Oarecum deosebit interpretează acest concept augustinian Karl Barwik, *op. cit.*, p. 11, considerînd că prin *dictio* ar trebui să se înțeleagă izomorfismul dintre formă și conținut, dintre *vox* și *dicibile*. Eugenio Coseriu, *L'arbitraire du signe. Zur Spätgeschichte eines aristotelischen Begriffes*, în „Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen", 119. Jahrgang/204. Gang, 1968, p. 108, nota 65, echivalează conceptul augustinian de *dictio* cu conceptele stoice λέξις sau λόγος, interpretîndu-l ca semnul în totalitatea sa (das Zeichen im ganzen). Coseriu preia aici ipoteza lui H. Steinthal, *Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern*, ed. a II-a, vol. I, 1880, p. 293—294 : „*Dictio* aber ist widerum λέξις als Einheit von *verbum* und *dicibile* oder *res*."

BDD-A1369 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:10 UTC)

Un cuvînt, spune în continuare Augustin, poate fi emis în două moduri : fie pentru a semnifica altceva anume (*propter aliud aliquid significandum*), și în acest caz avem de-a face cu *dictio*, fie pentru sine (*propter se*), în care caz cuvîntul emis devine *res*, adică, în termenii filozofului, „un lucru supus discuției sau întrebării" (*res est utrique disputationi quaestionumque subjecta*).

Aici, în *De Dialectica*, V, apare pentru prima oară la Augustin intuiția deosebirii dintre cele două niveluri ale comunicării lingvistice, pe care o vom regăsi în opere ale maturității (*De Doctrina christiana*, *De Fide et Symbolo*, *De Trinitate*, *Locutionum libri*), unde limbajul nu se va mai situa în centrul atenției, continuînd totuși să constituie un punct de referință în argumentația filozofului.

Importanța atribuită de Augustin distincției celor două niveluri se vădește și din faptul că, după ce enunțase deja definițiile factorilor situației semantice, reia în același capitol discuția asupra lor, de data aceasta într-o dublă perspectivă, definindu-le simultan valorile, în cadrul limbajului prim și al metalimbajului. Iată, *in extenso*, definițiile celor patru elemente :

verbum : „ceea ce am numit *verbum* 'cuvînt' este un cuvînt și desemnează un 'cuvînt' ;

dicibile : „ceea ce am numit *dicibile* este un cuvînt, dar nu desemnează un 'cuvînt' [așadar nu desemnează un *verbum* ca semn] ci desemnează ceea ce este inteligibil în cuvînt și se păstrează în spirit ;

dictio : „ceea ce am numit *dictio* este un cuvînt, dar un cuvînt care desemnează două lucruri simultan : se desemnează pe sine însuși în calitate de cuvînt [așadar este corespondentul în limbajul prim al unui *verbum* din sfera metalimbajului], dar desemnează și ceea ce se petrece în spirit prin intermediul cuvîntului ;

res : „ceea ce am numit *res* 'lucru' este un cuvînt care desemnează toate cele ce rămîn după ce am exceptat cele trei elemente de mai sus" [14].

În structura fiecărei definiții se separă pentru fiecare concept accepțiile și valorile sale diferite în cadrul limbajului-obiect și al metalimbajului. Prima parte a fiecărei definiții se referă la valoarea metalingvistică a termenului respectiv : și *verbum* și *dicibile* și *dictio* și *res* sînt cuvinte, semne care desemnează însă semnele limbajului prim. A doua parte a definițiilor explicitează raporturile de semnificare primară, în cadrul cărora fiecare termen are caracterul unui semn desemnînd altceva decît este el însuși, și anume ceva din lumea reală, *res*.

[14] *Haec ergo quatuor distincte teneamur, verbum, dicibile, dictio, res. Quod dixi verbum, et verbum est et verbum significat. Quod dixi dicibile, verbum est : nec tamen verbum, sed quod in verbo intelligitur et in animo continetur, significat. Quod dixi dictionem verbum est, sed tale quo jam illa duo simul, id est ipsum verbum, et quod fit in animo per verbum, significantur. Quod dixi rem, verbum est, quod praeter illa tria, quae dicta sunt, quidquid restat, significat,* De Dial. V). H. Steinthal, *op. cit.*, p. 293–296, comentează *De Dialectica* din perspectiva echivalării terminologiei augustiniene cu cea a stoicilor, pornind de la premisa unei simple prelucrări din partea filozofului latin a gîndirii lingvistice grecești. Minuțioase și juste în amănunt, aprecierile savantului german ignoră însă elementele de originalitate aduse de acest opuscul. Distincția între limbaj-obiect și metalimbaj, introdusă de Augustin și urmărită la nivelul definirii conceptelor cheie, este apreciată de Steinthal, cu referire la pasajul citat mai sus, ca o „doppelte Tautologie" (p. 294).

BDD-A1369 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:10 UTC)

Pentru a clarifica această dublă perspectivă în care sînt abordați factorii procesului semantic, Augustin înțelege să-și ilustreze teoria prin exemple (*exemplis illustranda*). Se presupune următoarea situație de comunicare: un gramatician adresează unui elev întrebarea : „*Arma* ce parte de vorbire este ? În acest enunț, semnul *arma* este rostit „propter se", aparținînd, în mod autoreferențial, unui discurs metalingvistic ; în termenii lui Augustin, cuvîntul *arma* se desemnează pe sine în calitate de obiect supus discuției (*res disputationis subjecta*). A doua parte a enunțului, — „ce parte de vorbire este" —, este alcătuită din semne emise nu pentru ele însele, ci în vederea determinării cuvîntului *arma* — *propter verbum quod arma dictum est*. Aplicînd criteriile stabilite anterior cu privire la raporturile de desemnare, Augustin arată că, dacă elementele celei de-a doua părți a enunțului sînt percepute în spirit (*animo sensa sunt*) înainte de a fi emise verbal (*ante vocem*), atunci este vorba de *dicibile* ; în schimb, dacă ajung să fie rostite (*voce prolata sunt*), atunci ele devin semne verbale complete, *dictiones*.

Diferită este situația într-un context verbal ca cel din *Eneida*, I, 1 [15], unde cuvîntul *arma* nu mai este un *verbum* supus unor disocieri în sfera metalimbajului, ci este un *dictio*, semn verbal folosit de Vergilius nu în calitate de semn *propter se*, ci spre a desemna fie războaiele lui Aeneas, fie scutul sau celelalte arme, așadar obiecte aparținînd realității extralingvistice.

Rezumînd în termeni actuali, *arma* poate fi utilizat mai întîi ca semn autoreferențial, supunîndu-se unor disocieri metalingvistice care fac substanța definiției lexico-semantice sau gramaticale, în calitate de obiect al „științei definițiilor" (*disciplina definiendi*) ; în al doilea rînd, același termen poate fi utilizat și ca semn verbal prim, desemnînd ceva din sfera extralingvistică.

În încheierea cap. V din De Dial., Augustin formulează o concluzie extrem de interesantă a acestor disocieri :

> „Așadar, în această parte a dialecticii vom trata despre *verba, dicibilia, dictiones* și *res*. Dintre aceste patru aspecte, o parte desemnează cuvinte, iar o parte nu desemnează cuvinte ; nu există nimic despre care să nu trebuiască să discutăm cu ajutorul cuvintelor ; și astfel, discutăm mai întîi despre ceea ce ne ajută apoi să discutăm despre celelalte". (*Tractandum est igitur nobis in hac parte dialecticae de verbis, de dictionibus, de dicibilibus, de rebus : in quibus omnibus cum partim verba significentur, partim non verba — nihil est enim de quo non verbis disputare necesse sit — itaque de his primo disputatur, per quae de ceteris disputare conceditur*).

Sînt expuse aici rațiunile care fac necesară disocierea dintre limbajul-obiect și metalimbaj : numai pe această bază este posibilă constituirea dialecticii ca „artă a dezbaterilor" : — *ars disputationum, disciplina disputandi* —, sumă de cunoștințe, principii și raționamente care, articulate într-un sistem, orientează gîndirea spre descoperirea corectă a adevărului. Pentru a se asigura o autentică cunoaștere a lumii lucrurilor (a desemnabilelor) — acesta este în ultimă instanță obiectivul epistemologic suprem al semioticii augustiniene — este necesară în prealabil o cunoaștere exactă și detaliată a instrumentelor utilizate în procesul cunoașterii ; numai așa se pot evita sau clarifica dificul-

[15] *Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris...*

BDD-A1369 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:10 UTC)

tățile pe care limbajul le poate ridica în fața subiectului cunoașterii. Este vorba despre așa-numitele *impedimenta locutionis* 'piedici ale limbajului'; Augustin descrie diferite tipuri de ambiguități, obscurități și echivocuri, explicînd totodată modul lor de producere și indicînd procedeele de a le evita [16].

Trecînd acum la celălalt text pe care ne-am propus să-l comentăm din perspectiva relației limbaj-obiect — metalimbaj, trebuie să remarcăm încă de la început că *De Magistro* este unul din textele esențiale pentru înțelegerea gîndirii filozofice și semiotice augustiniene. Aparținînd, ca și *De Dialectica*, perioadei de tinerețe [17], lucrarea pune, sub forma unui dialog nescenic [18], problema scopului limbajului, ca instrument al cunoașterii. Sub aspect cronologic, în *De Magistro* apare pentru întîia dată considerarea limbajului ca model semiotic și, deopotrivă, sistem particular în cadrul unei semioze naturale cvasi-infinite. Din momentul în care, cu cincisprezece secole înainte de Saussure, „Augustin introduce limbajul verbal printre semne, limbajul începe să apară într-o poziție incomodă. Fiind atît de puternic, atît de fin articulat și totuși științific analizabil (...), limbajul a putut să fie obiectul unei teorii a semnelor edificată în scopul de a descrie relațiile dintre evenimente naturale" [19].

Premisa acceptată dintru început de partenerii la dialog este aceea că două sînt temeiurile limbajului (*causae loquendi*) : a instrui (*docere*) și a trezi în amintire (*commemorari*), prin semne, cunoștința unui lucru. Pînă la a conchide că semnele nu creează cunoaștere ci doar mijlocesc transmiterea sau descoperirea în spiritul vorbitorilor a unor cunoștințe care se datorează unui *magister interior* [20], dialogul este amplu orientat spre chestiuni de descriere a mecanismului de semnificare lingvistică (și nu numai lingvistică) a realității, și a celui de comunicare interumană.

Potrivit concepției sale, conform căreia limbajul este o producere de semne prin care se exteriorizează voința vorbitorului [21], Augustin inițiază în *De Magistro*, IV, 7, o amănunțită dezbatere asupra posibilităților de folosire a semnelor, conchizînd că există trei posibilități (*tripartita distributio*) :

I. Prin semne se pot indica alte semne.

II. Prin semne se pot indica lucruri care nu sînt semne.

---

[16] Vezi *De Dialectica*, VII și *De Doctrina christiana*, II, II și urm. Un comentariu asupra acestui aspect al gîndirii augustiniene, cu referiri și la tratarea problemei ambiguităților limbajului în lucrări de lingvistică moderne, la Lucia Wald, *Observații asupra conceptului de ambiguitate în opera lui Aurelius Augustinus*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. VII, Editura Academiei R.S. România, București, 1977, p. 115—126.

[17] După Pierre de Labriolle (*op. cit.*, p. 715), a fost scris în anul 389.

[18] Pentru structura didactic-asertorică și nescenică a dialogului, vezi pe larg Bernd Reiner Voss, *Der Dialog in der frühchristlichen Literatur*, München, 1970, p. 271—277 și Erwin Schadel, *De Magistro*, Bamberg, 1975, în special cap. *Der Gesamtaufbau des Dialoges*, p. 242—244. Un examen sinoptic amănunțit asupra problemelor acestei complexe opere a antichității întreprinde G. Madec, *Analyse du «De Magistro»*, în „Revue des études augustiniennes", XXI, 1975, nr. 1—2, p. 63—71.

[19] Umberto Eco, *Semiotics and the Philosophy of Language*, Macmillan Press, Londra, 1984, p. 33.

[20] Pasajul relevă și o altă interesantă problemă în examinarea căreia Augustin este un precursor : cea a „formei interne" a limbajului, despre care va mai vorbi și Humboldt.

[21] Vezi mai sus, nota 9.

BDD-A1369 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:10 UTC)

III. Chiar și fără semne se pot demonstra acțiuni, săvîrșindu-le ca urmare a unei întrebări [22].

Ceea ce îl interesează în primul rînd pe filozof este cea de-a doua situație, care definește în fapt limbajul primar, limbajul ca proces de semnificare a realității și, prin aceasta, ca mijloc de cunoaștere. Pentru realizarea deplină a acestei funcții, este însă necesar să se precizeze limitele între limbajul ca atare și limbajul orientat spre limbaj, căci a nu lua în seamă aceste limite, cu alte cuvinte a ignora nivelul la care are loc comunicarea, înseamnă a face posibilă apariția ambiguității, a nonsensurilor și sofismelor [23].

Pentru a-și lămuri interlocutorul în legătură cu primejdiile care pot apărea din ignorarea nivelului la care se poartă discuția, Augustin îl conduce, prin întrebări, spre un sofism facil, a cărui concluzie absurdă este aceea că un om nu este un om ci un nume ! Dialecticianul ocolise în mod intenționat specificarea că discuția se poartă nu despre om ca realitate desemnată, ci despre semnul *om* care, desigur, este un *nomen*.

Drept criteriu liminar al domeniului metalingvistic față de cel al limbajului prim, Augustin postulează o „lege a rațiunii" (*lex rationis*), conform căreia, în timpul producerii semnelor lingvistice, atenția se orientează nu spre semnele ca atare, ci spre realitățile desemnate :

> „Sînt de acord cu tine că nu putem dialoga decît dacă spiritul nostru se orientează dinspre cuvintele pe care le auzim spre lucrurile pentru care aceste cuvinte sînt semne" *(Assentior enim tibi, sermocinari nos omnino non posse, nii auditis verbis ad ea ferratur animus, quorum ista sunt signa*, De Mag., VIII, 22).

Ample disocieri în direcția care ne interesează face Augustin atunci cînd începe să clarifice prima situație de comunicare, cea în care se produc semne care desemnează alte semne. În acest cadru, se face încă de la început distincția între semne care desemnează *res* care nu este semn (de exemplu, semnul *lapis* 'piatră') și semnele desemnînd alte semne (cum este de exemplu *littera*, un semn vizibil pentru alt semn, semnul verbal). Or, semnul tipic încadrabil în această clasă este *verbum* 'cuvînt', categorie căreia Augustin îi dă o definiție foarte apropiată de cea saussuriană : „Cuvînt este ceea ce este emis printr-un sunet articulat cu un anumit semnificat" (*Verbum sit, quod cum aliquo significatu articulata voce profertur*, De Mag. IV, 8) [24].

Adîncirea discuției reclamă introducerea unei distincții necesare, cea între *significabilia*, elemente care nu sînt semne dar pot fi desemnate, și lucrurile ca atare, *res*, care pot fi percepute fie prin simțul văzului (*visibilia*), fie prin auz (*audibilia*). Această tripartiție conceptuală îi permite lui Augustin să explice diferența epistemologică dintre diferitele tipuri de semne și ierarhizarea lor într-o situație de comunicare dată.

De exemplu, dîndu-se numele *Romulus*, *Roma*, *virtus* și *flumen*, se remarcă mai întîi faptul că toate patru sînt semne. Cînd sînt rostite, ele sînt semne audibile, iar cînd sînt scrise, devin semne vizibile ale unor semne

---

[22] *Admoniti sumus aut signis signa monstrari, aut signis alia quae signa non sunt, aut etiam sine signo res quas agere post interrogationem possumus* (De Mag. VII, 20).

[23] Vezi critica diverselor tipuri de sofisme în *De Doctrina christiana*, II, XXXI, 48 și urm.

[24] Vezi și definiția limbajului în De Dial. V : *Loqui est articulata voce signum dare.*

BDD-A1369 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:10 UTC)

audibile. Însă aceste patru *verba*, care sînt în sine semne ale unor lucruri, se pot supune toate desemnării prin nume (*significationi nominis subjecimus*), adică pot fi desemnate global, ca elemente ale unei clase, prin semnul *nomen*. În consecință, relațiile de desemnare se prezintă astfel:

> „*Nomen*... este un semn audibil al unor semne audibile, iar aceste audibile sînt și ele semne, dar nu ale altor semne, ci fie ale unor lucruri vizibile — cum sînt Romulus, Roma, fluviu —, fie ale unor lucruri inteligibile, cum este virtutea". (*Nomen... audibile signum est signorum audibilium; haec vero audibilia quidem signa non sunt, tamen signorum, sed rerum partim visibilium, sicut est Romulus, Roma, flumen, partim intelligibilium, sicut est virtus,* De Mag. IV, 9) [25].

Există așadar trei clase de „lucruri", pe care le-am putea denumi astăzi clase de referenți sau, mai exact, clase de obiecte desemnate: *visibilia* (obiecte ale realității vizibile), *audibilia* (obiecte perceptibile prin auz) și *intelligibilia* (noțiuni abstracte, cum este „virtutea"). În clasa audibilelor intră și semnele verbale însele, în măsura în care sînt rostite. Rămînînd semne, ele devin și *res*, adică obiecte de desemnat pentru alte semne. Această posibilitate a semnelor de a deveni obiecte desemnate prin semne aparținînd metalimbajului definește prima dintre cele trei situații de comunicare amintite mai sus, anume cea în care „prin semne se pot desemna alte semne"; în cadrul acestui tip de comunicare, spiritul disociativ augustinian deosebește două clase de semne: 1) semne care pot desemna alte semne, de care la rîndul lor nu pot fi desemnate și 2) semne care se pot desemna reciproc (*signa se invicem significantia*).

Ca exemplu pentru prima clasă, Augustin invocă semnul *conjunctio* 'conjuncție', care desemnează alte semne, și anume diferite conjuncții, precum *si, ut, utinam* etc., semne verbale care nu pot desemna la rîndul lor semnul titlu *conjunctio*. În cadrul celei de-a doua clase, a semnelor care se desemnează reciproc, Augustin distinge trei tipuri de semne, potrivit valorii lor semnificative (*quantum valeat*), și anume:

a) semne cu valoare deosebită: *signum* ≠ *verbum*;
b) semne cu valoare egală: *verbum* = *nomen*;
c) semne cu valoare identică: *nomen* ≡ ὄνομα.

Între semnele verbale există deci o serie de ierarhizări, determinate atît de capacitatea lor semantică intrinsecă, cît și de posibilitățile lor de a intra în relație de desemnare reciprocă.

Prima clasă de semne reciproce cuprinde semne verbale cum sînt *signum* și *verbum*, care se pot desemna reciproc, dar care au valoare deosebită, întrucît clasa desemnabilelor subordonate semnului *signum* include desemnabilele subsumate semnului *verbum*; în schimb, chiar dacă *signum* ca semn verbal corespunde definiției 'cuvînt' și poate fi desemnat prin semnul *verbum*, nu orice semn este și cuvînt. Altfel spus, clasa semnelor include clasa semnelor verbale:

---

[25] Referindu-se la acest pasaj din *De Magistro*, Raffaele Simone, *op. cit.*, p. 21, afirmă că, atunci cînd spunem că un cuvînt este semn, numele este un cuvînt iar *rîu* este un nume, „nous opérons une métadésignation d'abstraction croissant". Același autor amintește, la p. 20, că Augustin „pare să fie primul gînditor care a avut conștiința distincției între limba-obiect și metalimbă".

BDD-A1369 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:10 UTC)

„Cînd rostim silabele *signum* 'semn', desemnăm orice semn care desemnează ceva. În schimb, *verbum* 'cuvînt' nu este semn al tuturor semnelor, ci doar al acelora care se emit prin rostire articulată. Rezultă că, deşi *verbum* este desemnat prin *signum* şi *signum* este desemnat prin *verbum* (cele două silabe ale primului au aceeaşi semnificaţie cu silabele celuilalt), e evident că *signum* are o semnificaţie mai cuprinzătoare decît *verbum*, adică prin cele două silabe ale primului desemnăm mai mult decît prin silabele celui de-al doilea" *(Etenim hoc disyllabum, quod sonat cum dicimus, signum, prorsus omnia quidque significatur significat: non autem omnium signorum signum est cum dicimus, verbum, sed tantum eorum quae articulata voce profertur. Unde manifestum est, quamvis et verbum signo, et signum verbo, id est et duae istae syllabae illis, et illae istis significentur, plus tamen signum valere quam verbum, plura scilicet illis duabus syllabis, quam istis significantibus,* De Mag. VII, 20).

A doua clasă de semne reciproc desemnabile include semne precum *verbum* şi *nomen*, a căror situaţie în metalimbaj este determinată de structura lor semantică, adică de putinţa pe care o au de a desemna ceva. Ca semn, *verbum* 'cuvînt' se defineşte ca tot ceea ce se constituie dintr-un sunet articulat cu un anumit semnificat [26]. Dar, din punctul de vedere al limbajului ca atare, adică al constituirii enunţului (*enuntiationem fieri*), orice *verbum* 'cuvînt' poate fi privit ca *nomen* 'nume', întrucît orice cuvînt poate fi subiectul (= *nomen*) unui predicat, în sfera metalimbajului [27].

Conform aceluiaşi raţionament, şi termeni precum *ex* şi *si*, care sînt prepoziţie şi, respectiv, conjuncţie într-un enunţ aparţinînd limbajului prim, pot fi priviţi ca *nomina*, în măsura în care în metalimbaj formulăm enunţuri precum „*ex* este o conjuncţie". Luate deci în mod general (*generaliter*), în calitate de desemnabile pentru semnele metalimbajului, toate cuvintele pot fi considerate *nomina*, elemente în jurul cărora se constituie un enunţ complet, o judecată care poate fi afirmată sau negată. Deşi egală, valoarea semnelor *verbum* 'cuvînt' şi *nomen* 'nume' nu este totuşi identică, întrucît, păstrîndu-şi capacitatea de a se desemna reciproc, ele au fiecare altă semnificaţie (*differentem habent significationem*), adică se raportează fiecare la altă clasă de obiecte desemnate [28].

Unificînd, dintr-o perspectivă teoretică globală relaţiile de desemnare care se produc în planul limbajului-obiect şi în cel al metalimbajului, Augustin

---

[26] Vezi mai sus, p. 16.

[27] Fără să remarce dimensiunea teoretică a discuţiei, în sensul care ne interesează aici, Jean Collart, *Augustin grammairien dans «De Magistro»*, în „Revue des études augustiniennes", XVII, 1971, nr. 1–2, p. 289, crede că prin relaţia între *nomen* şi *verbum* Augustin ilustrează principiul logic aristotelic al „genului proxim" şi al „diferenţei specifice". În sprijinul acestei afirmaţii, autorul citează din *De Magistro*, IV, 9 următorul pasaj: *Cum omnia nomina verba sint, non autem omnia verba nomina sunt ... Hoc ergo inter nomen et verbum quod inter equum et animal interest* („Deşi toate numele sînt cuvinte, nu toate cuvintele sînt nume... Între *nume* şi *cuvînt* există diferenţa dintre *cal* şi *animal*").

[28] De altfel, spre a sublinia (şi în parte şi spre a explica) diferenţa semantică dintre *verbum* şi *nomen*, Augustin apelează, în De Mag. V, 12, şi la etimologia celor două cuvinte, stabilită desigur după alte principii decît cele ale etimologiei moderne. Conform etimologizării sale, omologată în acest caz şi de cercetarea etimologică modernă, *verbum* derivă de la *verberare* 'a izbi', deoarece a fost conceput ca o „izbire a urechii", aşadar ca un pur element fonetic, sinonim cu *vox* sau *sonum*; *nomen* vine însă de la *nosco* 'a cunoaşte', fiindcă numele este rezultatul unui act intelectual de identificare a fiinţei unui lucru.

BDD-A1369 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:10 UTC)

sugerează unitatea ontologică primară și contiguitatea practică a celor două niveluri ale limbajului uman :

> „*Cuvînt* este semn pentru *nume*, *nume* este semn pentru *rîu*, iar *rîu* este semn al lucrului care se poate vedea" (*Verbum signum sit nominis, et nomen signum sit fluminis, et flumen signum sit rei quae jam videri potest*, De Mag. IV, 9).

Într-o reprezentare schematică, relațiile de desemnare s-ar putea figura astfel :

verbum *nomen* *flumen* *res visibilis*
metalimbaj limbaj-obiect

În timp ce în cadrul limbajului-obiect relația de desemnare se stabilește între semnul *flumen* și obiectul corespunzător din planul realității, în metalimbaj există un dublu proces de articulare semantică : ca semn, *verbum* include semnul *nomen* în clasa desemnabilelor sale, la fel cum semnul *flumen* este inclus în clasa desemnabilelor prin *nomen*. Semnul *flumen*, ca orice alt semn cu referent primar, aparține deopotrivă limbajului și metalimbajului.

În sfîrșit, o a treia clasă de semne care se desemnează reciproc include semnele cu valoare identică și care nu se deosebesc decît prin aspectul sonor diferit pe care îl au în limbi diferite. E cazul semnelor *nomen* și ὄνομα, care aparțin limbii latine, și, respectiv, limbii grecești. Atribuind echivalență semantică perfectă unor termeni cu semnificant diferit, Augustin pare să acorde în acest caz o importanță precumpănitoare conținutului față de forma sonoră.

Referindu-se la semne cu dublă funcționalitate, în limbajul prim și în metalimbaj, Augustin face, în De Mag. IV, 10, și o altă observație interesantă : semne precum *signum*, *nomen*, *verbum*, *vocabulum* se desemnează și pe ele însele, incluzîndu-se în propria lor clasă de desemnare. Fiind cuvînt în cadrul limbajului prim, *signum* 'semn' poate deveni autoreferențial, întrucît toate cuvintele sînt semne ; așadar, însuși semnul *signum* este un element al clasei pe care o desemnează. Aceeași trăsătură o manifestă și semnul *verbum* 'cuvînt' ; fiind el însuși „ceva care se constituie dintr-o rostire articulată cu un anumit semnificat", corespunzînd așadar definiției semnului verbal, semnul *cuvînt* se include ca obiect desemnat în clasa desemnabilelor sale (*in hoc genere includitur*).

Cît privește semnul *nomen* 'nume', demonstrarea caracterului său metalingvistic se sprijină pe argumentul că, în calitate de semn, el desemnează nume de toate genurile, pe cînd el însuși este un nume de genul neutru. Nu același lucru se poate spune despre semnul *conjunctio*, care este el însuși un nume (ca toate cuvintele), dar lucrurile pe care acest nume le desemnează formează clasa de cuvinte (*pars orationis*) a conjuncțiilor, semne care nu sînt nume. Conjuncțiile concrete (*si*, *vel*, *nam*, *utque*, *nisi*, *quoniam*) sînt toate lucruri desemnabile prin semnul *conjunctio*, care le poate desemna generic sau pe fiecare în parte ; nici unul dintre aceste semne însă nu poate desemna, în mod reciproc, semnul *conjunctio*.

Pentru a exemplifica modul în care orice *verbum* al limbajului-obiect poate deveni *nomen* în metalimbaj, Augustin invocă un citat biblic : „Non erat in Christo *est* et *non* sed *est* in illo erat" (Nu era în Cristos *da* și *nu*, ci *da* era

BDD-A1369 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:10 UTC)

în el", Corinteni, II, 1, 19). Cu valoare adverbială afirmativă aici, *est* este, ca *pars orationis*, un verb, (pers. I sing., ind. prez.), însă, în enunțul citat, el nu desemnează o stare, ci o calitate care se afla în Cristos și care, spune comentatorul, ar fi putut fi desemnată și prin semnul *virtus* 'virtute'. Așadar, *est* este aici un nume, subiect al verbului *erat*. Același raționament funcționează și pentru adverbul *non*, care și el este aici un nume. În același pasaj (De Mag. V, 14), Augustin îl citează și pe Cicero, o autoritate căreia i se atribuia prin consens unanim buna cunoaștere a legilor limbajului (*leges verborum*) : într-un loc din *Verrine*, oratorul numise *nume* cuvîntul *coram* 'înaintea', deși la locul respectiv îl folosise ca prepoziție sau adverb [29].

În urma acestei examinări sumare și destul de fragmentare a celor două opere augustiniene (am omis numeroase alte exemple de impact între limbajul-obiect și metalimbaj), putem sublinia încă o dată consecvența și claritatea concepției lui Augustin. Distincția dintre cele două niveluri ale limbajului uman se încadrează, la gînditorul latin, într-o concepție semiotică generală asupra limbajului, văzut atît în perspectivă genetică cît și funcțională. În termenii folosiți de Augustin, limbajul ia naștere atît prin *natura*, ca proces propriu speciei umane, de semnificare a realității, dar este deopotrivă și un rezultat al intervenției conștiente și sistematice (*ars*) ; între cele două elemente se interpune *usus*, acțiunea utilizării comune a limbajului [30].

În opera lui Augustin apare deci, pentru prima dată în semiotica antică, o concepție coerentă asupra metalimbajului, preluată și dezvoltată ulterior de un Boetius în *Comentariile* sale la *Categoriile* lui Aristotel ; de aici, prin Avicenna — care vorbește de *primae et secundae intentiones* [31] — distincția ajunge la modiști [32] și în doctrinele scolasticilor, la Ockham [33] și la Thoma de Aquino, căpătînd valențe teoretice dintre cele mai diverse.

Referindu-ne la Augustin, consecința metodologică cea mai importantă a distincției limbaj-obiect — metalimbaj este constituirea dialecticii ca metaștiință, știință despre științele limbajului. Cunoașterea umană ia forma dialecticii atunci cînd privește semnul în sine, ca obiect ; în schimb, realitățile desemnate fac obiectul de studiu al fizicii sau, la un nivel superior, al ontologiei, metafizicii sau teologiei. Augustin stabilește o foarte fermă ierarhie a treptelor

---

[29] O interesantă observație asupra interferenței dintre limbajul-obiect și metalimbaj face Eugenio Coseriu, *Die Geschichte der Sprachphilosophie...*, p. 129—130 ; după Coseriu, se poate vorbi la Augustin de conceperea a două tipuri de metalimbaj : un „metalimbaj lingvistic" (sprachliche Metasprache) și un „metalimbaj al vorbirii" (Metasprache der Rede). Aplicînd această distincție, putem spune că în pasajul biblic comentat Augustin tratează un caz de „metalimbaj al vorbirii", pe cînd mai sus fusese vorba de un „metalimbaj lingvistic".

[30] O analiză detaliată a acestor concepte ale gîndirii lingvistice augustiniene am efectuat-o în articolul *Natura semiotică a raporturilor dintre dialectică și retorică la Aurelius Augustinus*, în vol. *Filosofia și problematica lumii contemporane*, Iași, 1986, p. 105—114.

[31] Cf. Jan Pinborg, *op. cit.*, p. 159.

[32] Vezi diverse pasaje la Ch. Thurot, *Notices et extraits de divers manuscrits latins pour servir à l'histoire des doctrines grammaticales au Moyen Âge* (Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Impériale), Paris, 1868, retipărire : Frankfurt am Main, 1964. Cf. și G.L. Bursill-Hall, *Speculative Grammars of the Modistae*, Mouton, Haga, 1971, *passim*.

[33] Iată o definiție a metalimbajului la Ockham : „În sens restrîns, se numește «intenție primă» numele mental instituit pentru a se substitui semnificatului său. În schimb, intenția secundă este aceea care apare ca semn al unor asemenea intenții prime" (*Stricte autem vocatur intentio prima nomen mentale natum pro suo significato supponere. Intentio autem secunda est illa, quae est signum intentionum primarum*, Summa Logicae, I, 12).

BDD-A1369 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:10 UTC)

cunoașterii [34], afirmînd superioritatea ontologică a cunoașterii lucrurilor desemnate față de cunoașterea semnelor ca atare; cu toate acestea, el ne apare astăzi, chiar în lucrări de doctrină precum *De civitate Dei*, *De doctrina christiana*, *De Trinitate*, nu atît un teoretician al unui domeniu anume, cît mai ales un „dialectician", preocupat mai curînd de cum se poate spune (= gîndi) ceva, și apoi de conținutul propriu-zis al acestei gîndiri.

ZUM UNTERSCHIED ZWISCHEN SPRACHE UND METASPRACHE BEIM HELLIGEN AUGUSTIN (*De Dialectica* UND *De Magistro*)

ZUSAMMENFASSUNG

In der vorliegenden Arbeit werden die zentralen Begriffe der Semiotik Augustins (*signum, verbum, nomen, dictio, res, dicibile*, u.a.) analysiert, dabei seine Unterscheidung zwischen den zwei Funktionen der menschlichen Sprache, der metasprachlichen und der referenziellen, wie ein Element von großen Originalität des augustinischen Denkens hervorzuheben.

Die hauptsächliche epistemologische Konsequenz dieser wichtigen Unterscheidung besteht darin, daß Augustin die Dialektik als eine Metadisziplin definiert, die sich alle anderen Disziplinen des Denkens unterordnet. Nachdem er verschiedene Kommunikationssituationen erörtet, zeigt Augustin in seiner Jugendschrift *De Dialectica*, daß ein Zeichen auf zweie grundlegenden Weisen funktionieren kann : erstens *propter se*, d.h. sich als Gegenstand einer Metasprache bezeichnend, und zweitens als Bestandanteil der allgemeinen Sprache, das einen äußeren Gegenstand in der Sphäre der außersprachlichen Realität bezeichnet (*propter aliud aliquid significandum*). In *De Magistro* wird dieser Unterschied vertieft und nuanciert : der junge Denker zeigt hier, daß es drei Gebrauchmöglichkeiten der Zeichen gibt : *1.* durch Zeichen kann man andere Zeichen bezeichnen, 2. durch Zeichen kann man auf Sachen, die keine Zeichen sind, verweisen, und 3. auch ohne Zeichen kann man Handlungen sehen lassen, und zwar die, die als Antwort auf eine Frage verwirklicht werden können. Der metasprachliche Bereich ist für die erste Kommunikationssituation bezeichnend.

Die Schlußfolgerung liegt nahe, daß Augustins gleichsam genetische und funktionelle Konzeption über die Metasprache nebst anderen originellen Elementen, den größen Philosopher, mehr als den Theoretiker eines bestimmten Bereiches, als einen „Dialektiker" aufweist, der sich in erste Linie um den Mechanismus des Denkens, und nur in zweite Linie um den Gegenstand dieses Denkens bemühte.

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, nr. 2

[34] Cf. De Mag. X, 26 : „Folosirea cuvintelor trebuie situată mai presus decît cuvintele în sine, căci cuvintele ne sînt date ca să ne folosim de ele, și ne folosim de ele spre a instrui pe cineva" (*Usus verborum jam sit verbis anteponendus : verba enim sunt ut his utamur ; utimur autem his ad docendum*).

BDD-A1369 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:10 UTC)